

Prof. dr. sc. Ljubica Kordić*
Izv. prof. dr. sc. Višnja Lachner**

PROSTITUCIJA S PRAVNOG I SOCIOLINGVISTIČKOG STAJALIŠTA NA PRIMJERU GRADA OSIJEKA KRAJEM 19. I POČETKOM 20. STOLJEĆA¹

UDK: 343.544 (497.543 Osijek)“18/19“
DOI: 10.31141/zrpf.2023.60.150.649
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 24.4.2023.

U ovome radu autori istražuju pravno uređenje prostitucije u gradu Osijeku krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Diljem Austro-Ugarske Monarhije prostitucija je bila legalna, ali je zbog moralnih, a prije svega zdravstvenih razloga, bila ograničena odredbama Kaznenog zakona iz 1852. godine. Te su odredbe bile općenite naravi, a reguliranje propisa vezanih za djelovanje bludilišta prepušteno je lokalnim (redarstvenim) vlastima. U glavnom dijelu rada, na temelju izvorne arhivske građe, autori detaljno analiziraju odredbe „Osnova pravilnika za nadziranje prostitucije u gradu Osijeku“ iz 1881. godine, odredbe „Pravilnika o uređenju i nadziranju prostitucije“ iz 1896. te izmjene koje je 1911. godine donio „Pravilnik za bludilišta u slob. i kr. gradu Osijeku“, odobren na temelju Naredbe Kr. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 19. svibnja 1911. U fokusu analize navedeni su pravni propisi, a dodatno se analizira djelovanje prostitucije u gradu Osijeku sa sociolingvističkog stajališta na temelju oglasa objavljenih u lokalnom tisku. Kao rezultat proučavanja izvorne arhivske građe, na kraju se zaključuje da je Osijek bio dio tadašnjih europskih strujanja u pogledu pravne regulacije prostitucije, ali je ta djelatnost i dalje smatrana društveno neprihvatljivom, što dokazuje sociolingvistička analiza oglasa objavljenih krajem 19. stoljeća u časopisima *Slawonische Presse* i *Die Drau*.

Ključne riječi: *prostitucija, pravna regulacija, povijesni izvori, sociolingvistička analiza*

1. DRUŠTVENI ŽIVOT U GRADU OSIJEKU U 18., 19. I POČETKOM 20. STOLJEĆA

Opće je poznato da se grad Osijek počeo transformirati u moderan grad na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Stoga se razdoblje oko prijelaza stoljeća može nazvati osječkim velikim dobom, tijekom kojeg je inicijativa za modernizacijskim procesima dolazila

* Redovita profesorica, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Pravni fakultet Osijek. E-mail: kljubica@pravos.hr, ORCID: orcid.org/0000-0002-2900-7906.

** Izvanredna profesorica, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Pravni fakultet Osijek. E-mail: vlachner@pravos.hr, ORCID: orcid.org/0000-0002-0661-8931.

¹ Ovaj je rad izraden uz potporu Pravnoga fakulteta Osijek Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku u sklopu projekta IP-PRAVOS-20 „Nijemci i Austrijanci i njemački jezik i kultura u gradu Osijeku kroz povijest – pravni i lingvistički aspekti“.

kako iz djelovanja pojedinaca i ambicija građana, tako i pod utjecajem gradskog zastupstva i gradskog poglavarstva. U to vrijeme Osijek osniva ustanove koje će biti središte gospodarskog, upravnog, kulturnog, političkog, zdravstvenog i prosvjetnog života u okolici. Time je Osijek preuzeo sve funkcije koje ga čine središtem života ljudi na širem području. Bogat društveni, zabavni i kulturni život u Osijeku rezultat je organizacijskog rada brojnih tada nastalih udruga, čemu svjedoče zapisnici gradskog zastupstva, kao i novine tiskane u Osijeku u vremenskom razdoblju koje je u fokusu ovoga istraživanja.² Svekolikom razvoju gospodarskog, prosvjetnog, kulturnog i općenito javnog života grada značajan su doprinos dali doseljenici s njemačkoga govornog područja koji su, počevši od 17. stoljeća, sustavno naseljavali Osijek i Slavoniju.³ Stoga ne čudi da su prve knjige i novine tiskane u Osijeku bile na njemačkom jeziku.

U tadašnjem multikulturalnom Osijeku vladala je jasna socijalna raslojenost društvenih slojeva. Osobito je bio težak socijalni položaj žena koje su pripadale nižim društvenim slojevima. Žene iz nižih društvenih slojeva većinom su bile kućanice ili su radile kao sluškinje u bogatim obiteljima. Prema Mažuranu, popis stanovnika iz 1893. – 1895. kazuje da je od ukupnog broja popisanih ženskih osoba koje su živjele u Osijeku njih 30,66 % radilo kao sluškinje, 25,73 % bile su „seljanke” (vjerojatno kućanice u seoskim domaćinstvima u rubnim dijelovima grada), njih 19,73 % bile su nadničarke, 2,13 % prosjakinje i 0,53 % učiteljice.⁴ Prema podacima istoga autora, čak 4,4 % žena bavilo se „najstarijim zanatom na svijetu” – pa je tako krajem 19. stoljeća u Osijeku bilo 120 registriranih prostitutki u 9 javnih kuća u gradu.⁵

2. OTVARANJE PRVIH BLUDILIŠTA U GRADU KAO LEGALNE DJELATNOSTI

Gradsko poglavarstvo kao upravna vlast prvog stupnja upravljala je u svom području i tzv. moralnom policijom, a dio njezina djelokruga bilo je i dodjeljivanje dozvola za javno izvođenje glazbe, kazališnih i sličnih javnih predstava samo zakonom određenim osobama.⁶ No, još od 1809. Osijek je poveljom dobio pravo izvođenja predstava u narednoj sezoni, pa je Gradsko poglavarstvo imenovalo ravnatelja osječkog ansambla i teatra te povjerenstvo za nadziranje ispunjenja

² Artuković, M., „*Posavska Hrvatska*” o Brodu krajem 19. stoljeća, Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest 1, br. 2 (2002.), str. 46.

³ Više o tome u: Kordić, Lj., *Njemački jezik u školstvu i javnom životu grada Osijeka kroz povijest*, Pravni fakultet Osijek, Osijek 2021.

⁴ Mažuran, I. et al., *Od turskog do suvremenog Osijeka*, Zavod za znanstveni rad HAZU u Osijeku; Gradsko poglavarstvo Osijek; Zagreb: Školska knjiga, Osijek 1996., str. 213.

⁵ *Loc. cit.*

⁶ Vidi čl. 102. Zakona od 21. lipnja 1895. „ob ustroju gradskih obćinah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji”. Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju, godina 1895., komad IX, br. 34; „Molba za izdanje gr. kazališta za sezonu 1904./05.“, v. u: HR-DAOS-6, GPO, Zapisnici gradskog zastupstva, knjiga br. 1054.

dogovorenih obveza.⁷ Isto tako, grad Osijek imao je pravo ubiranja pristojbi na održane plesne i ine zabave u gradu. U tu je svrhu Gradsko poglavarstvo utvrdilo Opće pristojbe u određenoj visini za dodjeljivanje plesnih dozvola.

Za one koji su tražili intimnije oblike užitka, postojale su javne kuće, često poznate kao bludilišta, koje su bile jedina mjesta gdje se prostitucija mogla legalno prakticirati.⁸ Početkom 20. stoljeća u Osijeku je bilo nekoliko gradskih bludilišta, a poznato je da je 1912. godine gradskoj općini podnesen zahtjev za gradnju prizemnice i jednokatnice za svrhu bludilišta, u vlasništvu supružnika Vilima i Elizabete Aranyoš. Gradske vlasti odobrile su projekt i izdale građevinsku dozvolu za zgradu koja se nalazila u Cankarevoj ulici 24-26 (današnja Čevapovićeva ulica).⁹ Vlasnici su mu dali naziv „Parisian” – u skladu s društvenim trendovima uporabe francuskoga jezika u višim društvenim krugovima. Sa stajališta sociolingvistike i pragmalingvistike, odabirom ovoga francuskoga naziva žele djelovati noblés i posredno iskazuju koji društveni sloj klijenata žele privući u novootvorenu javnu kuću.¹⁰

Slika 1: Razglednica svratišta Parisian, interijer
(izvor: zbirka razglednica „Osječki vremeplov“)

Osim Parisiana, jedno od poznatijih bludilišta u gradu bilo je i ono Toše Muačevića koje se jednostavno zvalo „Zum Toscho”. U gradskoj evidenciji različitih javnih

⁷ Mažuran, I. et. al., *op. cit.* u bilj. 4, str. 118.

⁸ Horvat, I., *Noćni život i zabava u Osijeku na prijelazu 20. stoljeća*, Essehlist: časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti 2, br. 2 (2010.), str. 30.

⁹ *Ibid.*, str. 31.

¹⁰ Ljubitelji bogate osječke povijesti posjeduju u svojim privatnim zbirkama vrijedne fotografije i razglednice koje oslikavaju društveni život grada kroz povijest, pa tako Facebook skupini „Osječki vremeplov” zahvaljujemo na razglednici koja pokazuje interijer svratišta Parisian Osijek – Essek, a vjerojatno je u to vrijeme služila kao promidžbeni materijal svratišta (slika 1).

zbivanja spominje se svratište ili gostionica „Zum Toscho“, ali se rijetko spominje i „usputna djelatnost“ koju je vodio. Povijesna dokumentacija u Državnom arhivu Osijek sadrži podatke o 17 bludnica koje su radile u tom svratištu.¹¹ Očito je riječ o zakonom propisanom izvješću vlasnika Gradskom poglavarstvu (redarstvu) jer popis sadrži imena bludnica i podatke o njima svrstane u rubrike „Dan dolaska“, „Ime bludnice“, „Rodno mjesto“, „Stara/ Godina rođenja“, „U bolnicu predana“, „Iz bolnice došla“, „Dan odlaska“ te „Kamo odputovala?“ (slika 2).¹²

Slika 2: Izvješće Bludilišta Toše Muačevića Gradskom redarstvu

Broj	Ime bludnice	Rodno mjesto	Godina rođenja	Kamo odputovala?
1.	Marija	Gurkfeld	1866	odputovala u bolnicu
2.	Marija	Gurkfeld	1862	odputovala kući
3.	Marija	Gurkfeld	1868	odputovala u bolnicu
4.	Marija	Gurkfeld	1864	odputovala u bolnicu
5.	Marija	Gurkfeld	1869	odputovala u bolnicu
6.	Marija	Gurkfeld	1860	odputovala u bolnicu
7.	Marija	Gurkfeld	1860	odputovala u bolnicu
8.	Marija	Gurkfeld	1865	odputovala u bolnicu
9.	Marija	Gurkfeld	1864	odputovala u bolnicu
10.	Marija	Gurkfeld	1862	odputovala u bolnicu
11.	Marija	Gurkfeld	1863	odputovala u bolnicu
12.	Marija	Gurkfeld	1865	odputovala u bolnicu
13.	Marija	Gurkfeld	1864	odputovala u bolnicu
14.	Marija	Gurkfeld	1864	odputovala u bolnicu
15.	Marija	Gurkfeld	1868	odputovala u bolnicu
16.	Marija	Gurkfeld	1865	odputovala u bolnicu
17.	Marija	Gurkfeld	1860	odputovala u bolnicu

Kako bi se pitanje prostitucije što jasnije reguliralo, krajem 19. i početkom 20. stoljeća na sjednicama osječkog gradskog zastupstva to se pitanje po potrebi stavljalo kao jedna od točaka dnevnog reda. Popis bludnica iz 1886. sadrži popis devet javnih kuća (bludilišta) u Osijeku u kojima je radilo oko 120 registriranih prostitutki, i to: „Crvena lampa“, „Kod Toše“ („Zum Toscho“), „Vienac“, „Kod crvene čizme“, „Kod zelene lampe“, „Kod zelenog drveta“, „Kod bijele patke“, „Kod Lederera“ te

¹¹ Usp. Pejić, L., *Kriminal i represivni sustav u Osijeku na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće promatran kroz elemente biopolitike i socijalne povijesti*, Scrinia Slavonica, Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest 15 (2015.), str. 133-174, poglavlje „Osječke bludnice“, str. 152-154.

¹² Dokument je sačuvan u Državnom arhivu Osijek, arhivskoj građi Gradskoga poglavarstva Osijek, što potvrđuje i žig kojim je dokument ovjeren.

„Kod Jelenića“.¹³ Shodno tome, na sjednicama gradskog zastupstva u dva su navrata bile predložene osnove pravilnika za nadziranje prostitucije u gradu Osijeku.¹⁴

3. PRAVNA REGULACIJA PROSTITUCIJE KRAJEM 19. I POČETKOM 20. STOLJEĆA

Javne kuće ili bordeli, u Habsburškoj Monarhiji osnivaju se uz dopuštenje nadležnih vlasti, a jedan od razloga, prema Pejiću, jest unosan prihod koji se ostvarivao iz njihove djelatnosti.¹⁵

Za vrijeme vladavine carice Marije Terezije doneseni su brojni zakoni kojima želi postići učinkovitiji državni nadzor nad prostitucijom. Tako je već zakon iz 1768. godine (*Constitutio Criminalis Theresiana*) detaljno propisao kaznu za prostitutke koje bi opljačkale klijenta ili ga zarazile sifilisom: bile bi namazane katranom, obrijane na ćelavo i bičevane pred crkvom.¹⁶ Još snažniji angažman države u ovim pitanjima uočava se sredinom 19. stoljeća, kada je u javnosti vladala podjela oko pitanja pravne regulacije prostitucije: dio je javnosti tražio zabranu i kriminalizaciju prostitucije, a drugi se dio zalagao za primjerenu regulaciju. U višenacionalnoj i multikulturalnoj zajednici država Austro-Ugarske Monarhije pravna regulacija prostitucije regionalno je varirala i različito se primjenjivala. Možemo reći da je u 19. i početkom 20. stoljeća Monarhija imala tolerantan stav prema „najstarijem zanatu na svijetu“, a žene koje su se njime bavile „registrirali“ su i „nadzirali“ gradski redarstveni službenici, s ciljem brige o javnoj higijeni i sprečavanja širenja zaraznih bolesti.

Kad je riječ o pravnoj regulaciji prostitucije u našim krajevima, *Kazneni zakon* od 27. svibnja 1852.¹⁷ propisuje (čl. 509.) da je mjesno redarstvo nadležno kazniti osobe „koje svojim tijelom bludno trguju“ te da će bludnica koja izaziva „javnu sablazan; ako zavodi mladiće; ili i nastavi sramotni zanat znajući da je bolesna“, biti kažnjena strogim zatvorom u trajanju od jednog ili tri mjeseca, temeljem odredaba tog zakona (čl. 510-515). Dakle, iz odredbi jasno proizlazi da je bavljenje tim zanatom bilo dopušteno uz pridržavanje propisa lokalne vlasti te da je kažnjavanje prostitutki bilo prepušteno mjesnom redarstvu.¹⁸

¹³ Pejić, L., *op. cit.* u bilj. 11, str. 152.

¹⁴ Osnovu pravilnika za nadziranje prostitucije u gradu Osijeku, v. u: HR-DAOS-6, GPO, Normalije, knjiga br. 1146; Sršan, S., *Zapisnici grada Osijeka 1887.-1895.*, Državni arhiv u Osijeku, Osijek 2007., str. 40.

¹⁵ Pejić, L., *op. cit.* u bilj. 11, str. 150.

¹⁶ *Loc. cit.*

¹⁷ Šilović, J., ur., *Kazneni zakon o zločinstvima, prestupcima i prekršajima od 27. svibnja 1852. sa zakoni i naredbama koji se na nj odnose i sa rješenjima Kr. Stola Sedmorice i Vrhobnog suda u Beču*, 2. izd., Tiskara i naklada knjižare L. Hartmana, Zagreb 1901., str. 340-341.

¹⁸ U pravnu regulaciju prostitucije ulaze i zdravstveni propisi, a više o tome vidi u: Pastović, D.; Željko, D., *Zakonodavni okvir uređenja prostitucije na hrvatsko-slavonskom području 1852. – 1929.*, Pravni vjesnik, 32 (2016.), 1; str. 45-49.

Zadaća ovog redarstva u gradu Osijeku bila je da preventivnim načinom i represivnim sredstvima spriječi sve radnje koje negativno djeluju na moral i vjerske osjećaje te utječu na odgoj mladeži. Dakle, bilo je nužno da upravna vlast otkloni sve što je moglo poticati „neporočno“ ponašanje. U prvom redu, smatralo se da negativno djeluju na stanovništvo javna prikazivanja, kazališta, slike, zatim mjesta kao što su krčme, zabavišta (jer se ovdje troši alkohol), te razne igre na sreću koje prelaze u tzv. „hazardne igre“. U drugom redu javlja se prostitucija koja pripada i upravi zdravstva, no po svojim vanjskim učincima predmet je redarstvenih vlasti, dalje prilježništvo (konkubinat) i prosjačenje. Isto tako, i vrijeđanje nećijih vjerskih osjećaja bilo je dio djelokruga redarstva čudorednosti. Gradsko poglavarstvo kao upravna vlast prvog stupnja upravljala je u svom području tzv. moralnom policijom, a dio njezina djelokruga bilo je i dodjeljivanje dozvola za glazbu, kazališne i slične predstave, zakonom određenim osobama.¹⁹

3.1. Redarstveni propisi o prostituciji u gradu Osijeku krajem 19. i početkom 20. stoljeća

U svrhu nadziranja prostitucije, gradsko je zastupstvo 1881. donijelo *Osnovu pravilnika za nadziranje prostitucije u gradu Osijeku (nacrt)*.²⁰ Prema Osnovi pravilnika, svaka bludnica bila je obvezna osobno se javiti gradskom redarstvu radi upisa u očevidnik bludnica. Pri upisu u taj očevidnik, bludnice su morale pokazati svoje osobne iskaze (domovnicu, putovnicu ili iskaznicu) i ostaviti ih kod redarstvenih oblasti u pohrani. Osobe za koje je postojala opravdana sumnja da se bave bludnim obrtom, a nisu bile upisane u očevidnik bludnica, trebalo je pozvati pred redarstvo kako bi se izjasnile o okolnostima zbog kojih su se propustile prijaviti. Prije nego se bludnica upiše u očevidnik, mora je pregledati gradski liječnik koji joj izdaje liječničku svjedodžbu. Nakon liječničkog pregleda i upisa u očevidnik, bludnici se izdavala zdravstvena knjižica koju je morala čuvati u svojoj sobi na vidljivom mjestu i pokazati na zahtjev svakog posjetitelja i redarstvenog organa. Ako je bludnici nestala zdravstvena knjižica, trebala je to odmah prijaviti redarstvenoj oblasti. Također, pri odlasku iz grada morala ju je predati redarstvenoj oblasti²¹ (čl. 1-15).

Bludnice su u pravilu bile nastanjene u bludilištima. Iznimno, moglo se dopustiti privatno stanovanje bludnicama koje se vladaju po odredbama ovog pravilnika. Redarstvene oblasti izdavale su, prema vlastitoj prosudbi, dozvole za držanje bludilišta i mogle su ih svakog trenutka opozvati. Redarstvena oblast propisivala je

¹⁹ Vidi čl. 102. Zakona od 21. lipnja 1895. „ob ustroju gradskih općina“: „Molba za izdanje gr. kazališta za sezonu 1904./05.“, v. u: HR-DAOS-6, GPO, Zapisnici gradskog zastupstva, knjiga br. 1054.

²⁰ Osnovu pravilnika za nadziranje prostitucije u gradu Osijeku, v. u: HR-DAOS-6, GPO, Normalije, knjiga br. 1146.

²¹ Djevojkama koje se bave prostitucijom treba uskratiti putnu ispravu, v. u: Naredba odj. za unutarnje poslove od 6. prosinca 1869. br. 4131. i 4. listopada 1900. br. 66.281, Smrekar, M., *Priručnik za političku upravnu službu u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji – Knjiga Treća*, Tiskom i nakladom Ignjata Granitza, Zagreb 1902., str. 282.

u kojim će ulicama biti smještena bludilišta, pri čemu ih nikako nije bilo dopušteno smještati u ulice u kojima se odvija svakodnevni promet, niti u blizinu škola, bogoštovnih zgrada ili javnih ureda. Vlasnik bludilišta bio je odgovoran za sve nezgode koje se dogode u njegovim prostorijama, kao i za svaki nered koji je mogao otkloniti. Bludilišta su se morala zatvarati u točno određeno vrijeme koje je odredila redarstvena oblast. O pritužbama protiv odredaba i odluka izdanih od liječničkih i redarstvenih organa, odlučivalo je gradsko poglavarstvo na sjednici (čl. 16-33).²²

Međutim, unatoč ovom nacrtu Pravilnika, grad Osijek dobio je prvi bludilišni pravilnik tek kasnije, tj. Pravilnik o uređenju i nadziranju prostitucije u slobodnom i kraljevskom gradu Osijeku od 1. prosinca 1896.²³ Prema Pravilniku o uređenju i nadziranju prostitucije, bludnica je svaka žena koja je za novac prodavala svoje tijelo. Shodno tome, svaka takva ženska osoba morala se osobno prijaviti gradskom redarstvu kao bludnica te upisati u registar bludnica. Pravilnikom je bio propisan postupak njezina upisa u Registar bludnica (“Očevidnik bludnicah”) koji uključuje tekući broj, ime i prezime, nadimak, godinu i datum rođenja, nacionalnost, mjesto rođenja i zavičajno mjesto, kotar i županiju, prethodno zanimanje, adresu, datum upisa. Prilikom izdavanja zdravstvene knjižice morala se prilijepiti na određenom mjestu i fotografija bludnice, o čijem je trošku ista i napravljena. Prilikom upisa u registar, bludnicu se moralo detaljno ispitati o gore traženim podacima. Maloljetne, udane i ženske osobe koje su se do tada “dobročudno” vladale ispitivalo se o razlozima (uzrocima) zbog kojih su se počele baviti prostitucijom te ih se prilikom toga podučavalo o posljedicama takvog načina života. Ako je bludnica bila maloljetna osoba, tada se moralo kontaktirati njezine roditelje ili skrbnike jer bi, u suprotnome, redarstvene oblasti mogle uskratiti upis u registar bludnica te dotičnu osobu smjestiti u “poštenu” kuću. Prigodom upisa u registar bludnica i izdavanja zdravstvene knjižice (iskaznice), bludnicu je trebao pregledati gradski liječnik, a ako je imala neku spolnu bolest, tada ju je redarstvena oblast morala odmah predati u bolnicu. Nakon obavljenog liječničkog pregleda, i ako je bludnica zdrava i nije trudna, mogao se izvršiti upis u registar te izdati zdravstvena knjižica. Ako se bludnica više nije mogla baviti prostituiranjem (“nemoć”), bila je protjerana, a ako je otišla iz Osijeka želeći napustiti takav način života, tada je se moglo brisati iz registra. Međutim, u ovom posljednjem navedenom slučaju, mogla je biti brisana iz registra samo ako je dokazala posjedovanje nužnih sredstava za svoje uzdržavanje ili bavljenje “poštenim” poslom te se posljednja tri mjeseca dobro i ćudoredno vladala.²⁴

Bludnice su trebale stanovati u bludilištima (javnim kućama), dok je privatno stanovanje bilo iznimno dopušteno, od slučaja do slučaja. Dozvolu za otvaranje ili premještanje bludilišta dodjeljivalo je gradsko poglavarstvo na temelju diskrecijske prosudbe. S obzirom na to, ono je moglo opozvati dozvolu u bilo kojem trenutku

²² Osnova pravilnika za nadziranje prostitucije u gradu Osijeku, v. u: HR-DAOS-6, GPO, Normalije, knjiga br. 1146.

²³ HR-DAOS, Spisi Gradskoga poglavarstva, Registraturna oznaka br. 619, Pravilnik o uređenju i nadziranju prostitucije u sl. i kr. gradu Osijeku.

²⁴ Pravilnik o uređenju i nadziranju prostitucije u sl. i kr. gradu Osijeku, str. 3-6.

zbog redarstvenih ili ćudorednih razloga. Tako se u članku 10. navodi kako se bludilišta smiju nalaziti samo u ulicama koje određuju gradske vlasti, tj. poglavarstvo. Nasuprot tome, dozvolu za privatni smještaj dodjeljivao je gradski kapetan, ali takvo stanovanje nije bilo moguće u blizini crkvi, škola i javnih tijela. Bludilišta i privatni stanovi morali su ispunjavati uvjete koji su bili određeni zdravstveno-redarstvenim propisima. Slijedom toga, bilo je propisano da u bludilištima ne smiju stanovati osobe koje im ne pripadaju. U privatnim stanovima bludnica morao se nalaziti poseban ulaz kako se ne bi uznemiravali ostali ukućani, a kućevlasnik je morao dati dozvolu za stanovanje. Da se vodilo računa o ćudoređu, u prilog tome govore nam odredbe Pravilnika koje nalažu da svjetla u bludilištu moraju biti upaljena cijelu noć, nadalje, da prozori u bludilištima i privatnim stanovima moraju biti pokriveni zavjesama i cijelo vrijeme spušteni. Prozore se smjelo otvarati samo kad se soba čisti, a bludnice nisu smjele gledati kroz prozor. Radi zaštite javnog reda i mira, u bludilištima je bilo zabranjeno prodavanje hrane, točenje alkohola, glasna glazba i ples. Slobodno je bilo samo posluživanje kave, čaja i mineralne vode. Bludilišta su mogla biti otvorena od 1. travnja do 30. rujna u vremenu od 8 sati navečer do 4 sata ujutro, o od 1. listopada do 31. ožujka od 7 sati navečer do 5 sati ujutro. Osim što se vodila briga o zaštiti morala građanstva, vodilo se računa i o zadovoljavanju osnovnih higijenskih uvjeta pri čemu je u svakoj sobi bludilišta i privatnom smještaju morala biti spremna čista plahta, vrč sa čistom vodom, čisti ručnik te irigator za bludnice.²⁵

Vlasnice bludilišta mogle su biti samo punoljetne žene koje su vodile neporočan život te od kojih se moglo očekivati da će u bludilištu održavati red i čistoću. One su morale prijaviti gradskom satništvu svaku žensku osobu koju su primile, svaki dan pregledavati bludnice prema uputi liječnika te paziti da ni jedna bludnica ne propusti liječnički pregled svaki treći dan. Dopusćeni broj bludnica u jednome bludilištu kretao se od minimalno tri do maksimalno petnaest. Vlasnica bludilišta morala je priopćiti, prigodom upisa bludnice u očevidnik, o međusobnom dogovoru nje i bludnice u vezi s podjelom zarađenog novca. Temeljem toga, vlasnice bludilišta morale su o tome voditi knjige koje su se zaključivale svaki tjedan. Vlasnica bludilišta nije smjela držati u bludilištu osobe mlađe od 16 godina te osobe koje nisu prijavljene gradskom satništvu, kao ni one koje nemaju putne isprave. Osim navedenih osoba, vlasnica bludilišta nije smjela dozvoliti bavljenje prostitucijom ni osobama koje nije pregledao liječnik. Neobično je što su i služavke koje rade u bludilištu također morale biti podvrgnute liječničkom pregledu, ako su mlađe od 40 godina.²⁶²⁷

Propisivanjem odredbe kojom je bilo zabranjeno vlasnicama bludilišta nagovaranje ženskih osoba da se bave prostituiranjem i da prijeđu iz jednog

²⁵ Pravilnik o uredjenju i nadziranju prostitucije u sl. i kr. gradu Osijeku, str. 7-9.

²⁶ Pravilnik o uredjenju i nadziranju prostitucije u sl. i kr. gradu Osijeku, str. 10-12.

²⁷ To sugerira da su se i one znale baviti prostituiranjem ili da su vlasnici bludilišta u prošlosti pokušavali zaobići propise prijavljujući bludnice kao služavke, prema: Filipović, S., *Reguliranje prostitucije u Osijeku na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće: Pravilnik o uredjenju i nadziranju prostitucije iz 1896. i Pravilnik za bludilišta iz 1911*, *Scrinia Slavonica* 14 (2014.), str. 147.

bludilišta u drugo, pokušavalo se nekako bludnice zaštititi od vlasnica bludilišta. U tom smislu, vlasnice bludilišta nisu smjele spriječiti bludnicu da napusti bludilište na temelju zahtjeva njezinih roditelja ili skrbnika i ako se odluči ostaviti takvog načina života. Samim time, u slučaju sukoba između vlasnice bludilišta i bludnice, trebalo je sklopiti nagodbu kod redarstvene oblasti. Naprosto vlasnice bludilišta morale su se pridržavati svih naredaba redarstva i liječnika.²⁸

Budući da je jedan od velikih problema prostituiranja bilo širenje spolno prenosivih bolesti te kako isto spriječiti, u Pravilniku su sadržane odredbe koje se odnose na zdravstveni nadzor bludnica. Tako je svaku bludnicu morao pregledati gradski liječnik dva puta tjedno, pri čemu nije smjelo proći više od tri dana između pregleda. Jednom tjednom morale su biti pregledane i služavke i sobarice u svratištima te konobarice i kuharice u gostionicama.²⁹ Liječnički pregled bludnica obavljao se unutar bludilišta u vremenu od 15 do 16 sati, dok se isti nad sobaricama, sluškinjama i konobaricama obavljao u redarstvu. Pokaže li se pri pregledu da je bludnica zaražena spolno prenosivom bolešću ili pokazuje znakove neke druge zarazne bolesti, tada joj je liječnik morao oduzeti zdravstvenu knjižicu i odmah je uputiti u bolnicu. U dvojbenim slučajevima, liječnik je određivao promatranje bludnice i tijekom toga nije se smjela baviti prostituiranjem. Ako se radilo o nekim drugim bolestima, bludnica je sama odlučivala hoće li se podvrgnuti bolničkom liječenju. Kotarski liječnik podnosio je pisano izvješće redarstvu o svim obavljenim liječničkim pregledima i bio je dužan voditi točan popis svih osoba koje imaju zdravstvenu knjižicu. Za svoj rad imao je pravo na godišnju nagradu koju je dodjeljivalo gradsko poglavarstvo, ali od bludnica nije smio tražiti niti primati nagrade. Nadzor nad kotarskim liječnikom vršio je gradski fizik koji je imao i obvezu dva puta mjesečno pregledati sve osobe koje su imale zdravstvenu knjižicu bez obzira na to što ih je već pregledao kotarski liječnik.³⁰ Gradski fizik i kotarski liječnik bili su dužni nadzirati čistoću i opće stanje bludilišta i privatnog smještaja bludnica te su bili dužni prijaviti redarstvu svaku osobu za koju su doznali da se potajno bavi prostituiranjem kako bi izvadila zdravstvenu knjižicu.³¹

Osim reguliranja prava i obveza vlasnica bludilišta, Pravilnikom su bile određene i obveze te dužnosti bludnica. Svaka bludnica koja je posjedovala zdravstvenu knjižicu morala ju je čuvati na lako vidljivom mjestu te je pokazati, na zahtjev, svakom posjetitelju i redarstvenom organu. Bludnica koja bi bila zatečena u posjedovanju manjkave ili tuđe zdravstvene knjižice ili bez nje, odmah je bila uhićena. Isto tako, bile su obvezne prijaviti redarstvu svaku promjenu adrese te odlazak iz Osijeka. Pravilnik je također propisivao i ponašanje bludnica na gradskim ulicama i drugim javnim mjestima: „Noćno skitanje, i izkazivanje javne sablazni, mamljenje posjetnikah, bezobrazno i nepristojno ponašanje na ulicah i u javnih

²⁸ Pravilnik o uredjenju i nadziranju prostitucije u sl. i kr. gradu Osieku, str. 12-13.

²⁹ Par. 30. Pravilnika o uredjenju i nadziranju prostitucije u sl. i kr. gradu Osieku.

³⁰ Pravilnik o uredjenju i nadziranju prostitucije u sl. i kr. gradu Osieku, str. 14-17.

³¹ Pravilnik o uredjenju i nadziranju prostitucije u sl. i kr. gradu Osieku, str. 18-19.

lokalih, te vozanje u otvorenih kolih po gradu zabranjuje se bludnicam najstrožije.³² Glede ponašanja bludnica, bilo je propisano da se bludnice moraju pristojno ponašati prilikom liječničkog pregleda i pred redarstvenim organima.³³

Bludnice su bile obvezne i na plaćanje određenih pristojba. Naime, svaka bludnica morala je platiti iznos od jedne krune za primitak zdravstvene knjižice i iznos od dvije krune za fotografiju. Isto tako, navedene iznose od jedne ili dvije krune morala je platiti prilikom svakog liječničkog pregleda. Visina iznosa ovisila je o prihodu bludnice te o odluci gradskog kapetana koji se pri tome sporazumno dogovorio s gradskim fizikom. Siromašne bludnice mogle su dobiti besplatan pregled u prostorijama redarstva. Navedene iznose od pristojbi ubiralo je gradsko satništvo koje ih je, prema odredbi gradskog poglavarstva, davalo liječnicima.³⁴

Šesto poglavlje, ujedno i posljednje, govori o dužnostima redarstvenog satništva koje je bilo zaduženo paziti na poštovanje odredbi ovog Pravilnika, a osobitu je pozornost moralo usmjeriti na rješavanje problema tajne prostitucije i svodnika. Redarstveno satništvo brinulo je o bludnicama jer je četiri puta godišnje moralo pregledati bludilište i privatni smještaj bludnica, pa su ih tom prilikom ispitivali o njihovim željama i tegobama, i to bez prisutnosti vlasnice/a bludilišta. Glede privatnih podataka bludnica, redarstvo je iste moglo dati samo osobama koje su imale ovlast nad bludnicama. Radi zaštite osobnog prostora bludnica, pristup u bludilišta i privatni smještaj bludnica bio je dopušten u bilo koje doba dana ili noći "službeno" samo liječniku ili redarstvenom organu, za što su isti morali imati pismeni nalog što ga je izdao gradski kapetan. Dakle, redarstveni organi nisu smjeli službeno posjetiti navedene prostorije bez naloga, osim u slučaju da im netko javi kako se događa izgređ ili čini kakvo kazneno djelo. Kada bi se dogodilo nešto što nije regulirano postojećim zakonima, naredbama ili odredbama ovog Pravilnika, tada je gradski kapetan, temeljem sporazuma s gradskim fizikom, uz odobrenje gradskog načelnika, imao ovlast donijeti sukladnu odredbu. Za kršenje propisa ovog Pravilnika bila je predviđena novčana kazna, zatvor ili protjerivanje iz grada.³⁵

Iz navedenog pravilnika vidljivo je da je uloženo puno truda u sprečavanje širenja spolno prenosivih bolesti. Stoga se naredbom Kraljevske zemaljske vlade od 27. listopada 1901. i 6. svibnja 1906. svaki slučaj "bludobolje" morao prijaviti i bolesnik poslati u bolnicu na liječenje.³⁶ Također je važno da je Zakonom o zdravstvu od 25. ožujka 1906. liječenje spolnih bolesti prešlo u nadležnost državne blagajne. Prema zapisima križevačkog liječnika Gundruma koji je proučavao i broj prostitutki, u Hrvatskoj i Slavoniji 1908. bilo je 207 legalnih prostitutki u 22 grada, od kojih su većina bile u javnim kućama. Tada ih je bilo 28 u Osijeku, 46 u Zagrebu i 15 u Brodu.³⁷

³² Par. 44. Pravilnika o uredjenju i nadziranju prostitucije u sl. i kr. gradu Osijeku, str. 21.

³³ Pravilnik o uredjenju i nadziranju prostitucije u sl. i kr. gradu Osijeku, str. 22.

³⁴ Par. 50-52. Pravilnika o uredjenju i nadziranju prostitucije u sl. i kr. gradu Osijeku.

³⁵ Pravilnik o uredjenju i nadziranju prostitucije u sl. i kr. gradu Osijeku, str. 25-27.

³⁶ Filipović, S., *op. cit.* u bilj. 27, str. 149.

³⁷ *Loc. cit.*

Odredbe ovog *Pravilnika* primjenjivale su se do 1911. kada je gradsko poglavarstvo na sjednici održanoj 16. kolovoza te godine donijelo novi *Pravilnik za bludilišta u slob. i kr. gradu Osijeku*, koji je odobren na temelju *Naredbe Kr. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove* od 4. listopada 1911.³⁸

3.2. Pravilnik za bludilišta u slob. i kr. gradu Osijeku iz 1911. godine

Odjel za unutarnje poslove Kr. zemaljske vlade izdao je naredbu 19. svibnja 1911. (br. 23.490) o izradi pravilnika za bludilišta kao odgovor na povećanje broja bludilišta, probleme sa širenjem spolnih bolesti i za zabranu trgovine bijelim robljem.³⁹ Novi Pravilnik za bludilišta izrađen je 16. kolovoza 1911. te je stupio na snagu 1. studenoga iste godine.⁴⁰

Prema odredbama novog Pravilnika, gradsko poglavarstvo kao redarstvena oblast dodjeljivalo je dozvole za otvaranje ili premještanje bludilišta, a istu je moglo opozvati u bilo kojem trenutku. Dozvola se mogla podijeliti samo ženskim osobama koje su navršile 30 godina života, a nisu bile kažnjavane zbog zločina ili prekršaja počinjenog zbog pohlepe ili su redarstvenoj oblasti bile poznate kao povjerljive osobe koje se pridržavaju reda.⁴¹ Vlasnice bludilišta osobno su vodile i nadzirale rad bludilišta i bile su kaznenopravno odgovorne za svaki prekršaj odredbi Pravilnika. Bludilišta su mogla biti dopuštena samo u onim kućama u kojima nije živio nitko osim vlasnice bludilišta, izuzev njezina supruga, njihove djece do 6 godina starosti, bludnica i služinskog osoblja.⁴² Žensko služinsko osoblje moralo je navršiti 40 godina, a muško 25 godina.

Gradsko poglavarstvo odlučivalo je o broju i potrebi određenog broja bludilišta kao i o broju bludnica za pojedina bludilišta. Kod izbora smještaja gdje će se nalaziti bludilišta, kao i prema odredbama Pravilnika iz 1896., ista se nisu smjela nalaziti u blizini crkava, škola, javnih i znanstvenih zavoda. Međutim, u ovom je Pravilniku posvećena veća pozornost smještaju bludilišta u odnosu na susjedne kuće. Naime, kuća u kojoj se nalazilo bludilište morala je biti dobro ograđena od susjednih kuća, nadalje dvorište bludilišta moralo je biti razdvojeno od susjednog dvorišta ogradom u visini od dva metra radi sprečavanja gledanja iz jednog dvorišta u drugo. Radi toga, i prozori koji su se otvarali prema ulici morali su biti od neprozirnog stakla, a tijekom noći zatvarani su potpunim kopcima.⁴³ Mogla su biti samo vrata koja su služila za ulaz i izlaz i to ne šira od 0,8 m te skroz zatvorena. Kuće u kojima se nalazilo bludilište nije bilo dopušteno označavati napadnim, tj. nametljivim vanjskim znacima, osim rasvjetnom svjetiljkom koja je morala gorjeti cijelu noć

³⁸ Pravilnik za bludilišta u slob. i kr. gradu Osijeku, v. u: HR-DAOS-6, GPO, Statuti gradski, kut. br. 5904.

³⁹ Filipović, S., *op. cit.* u bilj. 27, str. 150.

⁴⁰ Pravilnik za bludilišta u slob. i kr. gradu Osijeku, v. u: HR-DAOS-6, GPO, Statuti gradski, kut. br. 5904.

⁴¹ Prema odredbama pravilnika iz 1896. vlasnice bludilišta morale su biti samo punoljetne žene.

⁴² Pravilnik za bludilišta u slob. i kr. gradu Osijeku, str. 1.

⁴³ Pravilnik za bludilišta u slob. i kr. gradu Osijeku, str. 3. (Par. 3).

o trošku vlasnice. Da je svrha navedenih odredbi bila zaštita javnog morala, osim navedenih odredbi u prilog tome govore i sljedeće odredbe kojima je bilo propisano zatvaranje uličnih prozora i prekrivanje istih zastorima, nadalje bludnicama je bilo zabranjeno bilo kakvo naslanjanje na prozor, a morale su biti u stražnjim odajama prilikom zračenja bludilišnih odaja. Radi zaštite javnog reda i mira i dalje je bilo zabranjeno točenje žestokih pića i posluživanje hrane, a zabranjeno je i kartanje, kao i druge igre. Dakle, bilo je zabranjeno povezivati bludilišta s kavanskim ili gostioničarskim obrtom.

Bludilišta su mogla biti otvorena od 7 sati navečer do 5 sati ujutro, dok je ulaz u bludilište morao biti slobodan i tijekom dana i noći. Tijekom 1916. godine gradska skupština donijela je odluku o promjeni radnog vremena od 7 sati navečer do 5 sati ujutro na 7 sati navečer do 3 sata ujutro, a ako su bludilišta htjela raditi do 5 sati ujutro, tada su morala plaćati dodatan iznos od 10 kruna (tzv. pristojbu).⁴⁴ Sobe za spolno općenje morale su se držati u najboljem redu i čistoći, biti opremljene potrebnim namještajem, čistom posteljinom i umivaonikom. Prostorije koje su bile predviđene za zabavu gostiju morale su biti prostrane, dobro rasvijetljene i čiste, a bludnice su u spavaonicama trebale imati za sebe najmanje 20 m³ zračnog prostora. Nadalje, u svakom bludilištu morala je biti najmanje jedna pristojno uređena kupaonica te soba za liječničko pregledavanje. Dakle, vodilo se računa o poštovanju higijenskih standarda.⁴⁵

Pristup u bludilište bio je zabranjen mladićima koji još nisu navršili 18 godina života i odraslima koji dolaze u pijanom stanju te drugim nezaposlenim ženama koje nisu prijavljene kao bludnice ili služavke. I dalje je bilo zabranjeno vlasnicama bludilišta nagovaranje ženskih osoba da se bave prostituiranjem i da prijeđu iz jednog bludilišta u drugo. Shodno tome, vlasnica bludilišta bila je odgovorna i za svoje služinsko osoblje kako se ne bi bavilo prostitucijom, a bude li ipak utvrđeno da se ono time bavi, tada se moralo podvrgavati redovitom liječničkom pregledu.⁴⁶

Prema odredbama Pravilnika, prostitucijom su se mogle baviti samo ženske osobe koje su napunile 17 godina života i bile umno i tjelesno u potpunosti zdrave.⁴⁷ Kada je žena prijavila vlasnici bludilišta ili redarstvenoj oblasti svoju želju za bavljenje prostitucijom, odnosno da postane bludnica, tada se morala podvrgnuti liječničkom pregledu u najkraćem mogućem roku. Vlasnici bludilišta bilo je strogo zabranjeno dopustiti spolno općenje novoj bludnici dok nije prošla liječnički pregled. Ako bi se na liječničkom pregledu novoj bludnici ustanovila neka bolest zbog koje je neprikladna za bavljenje prostitucijom ili bi joj bavljenje istom teško narušilo zdravlje, moralo je se otpustiti iz bludilišta te otpremiti u njezin zavičaj. Ako bludnica za to ne bi imala svojih financijskih sredstava, navedenu obvezu na sebe je preuzimala vlasnica bludilišta. Međutim, ako je prilikom liječničkog pregleda

⁴⁴ Pravilnik za bludilišta u slob. i kr. gradu Osijeku, str. 3-4.

⁴⁵ Par. 6-7. Pravilnika za bludilišta u slob. i kr. gradu Osijeku.

⁴⁶ Par. 8-9. Pravilnika za bludilišta u slob. i kr. gradu Osijeku.

⁴⁷ Tijekom 1911. u Austro-Ugarskoj Monarhiji dobna granica za bavljenje prostitucijom povišena je sa 16 na 18 godina, prema: Filipović, S., *op. cit.* u bilj. 27, str. 152.

utvrđeno da nova bludnica boluje od neke spolne bolesti, morala je otići na bolničko liječenje. U doznaci za bolničko liječenje valjalo je točno navesti posljednje boravište bludnice kako bi se ustanovilo tko je obvezna stranka za plaćanje bolničkih troškova liječenja.⁴⁸ Kada liječnik procijeni da je bludnica zdrava za bavljenje prostitucijom, izdat će joj liječničku potvrdu koja potvrđuje njezino zdravstveno stanje, a koju će onda predati vlasnica bludilišta redarstvenoj oblasti zajedno s bludnicom. Pri tome, redarstveni činovnik mora ispitati bludnicu o njezinu sadašnjem načinu života i dužnost mu je upozoriti je da u bilo kojem trenutku ima pravo napustiti bludilište i da je dovoljno samo o toj nakani obavijestiti liječnika. Vlasnica bludilišta dužna je osigurati fotografiranje bludnice nakon što bude upisana kod redarstvene oblasti i u roku od 48 sati predati dva primjerka fotografije redarstvenoj oblasti, s time da jedan primjerak ostaje u redarstvu za izradu matičnog lista bludnice, a drugi za iskaznicu bludnice. Iskaznica bludnice sadržavala je na prvoj strani fotografiju, ime i prezime, dan i godinu rođenja, vjeroispovijest i nacionalnost, rodno mjesto (točno navesti kotar i zemlju u kojoj je rođena), vlastoručni potpis bludnice, ako je pismena (osobni opis ako nije), određeni broj rubnika za unos podataka o obavljenim liječničkim pregledima, kratki izvadak iz pravilnika bludilišta, bilješku od koliko stranica se sastoji iskaznica te potpis i pečat redarstva.⁴⁹ Ako se maloljetna osoba prijavila za bludnicu, o tome su morali biti obaviješteni njezini roditelji ili tutori (skrbnici). Prilikom svakog upisa, vlasnica bludilišta plaćala je pristojbu u iznosu od dvije krune. S druge strane, radi točnog vođenja evidencije, bludnica je imala obvezu prijaviti redarstvu svaku promjenu osobnih prilika. Bludnica je uvijek morala imati iskaznicu uz sebe, te je predočiti na zahtjev redarstvenog organa ili bilo kojeg posjetitelja bludilišta.⁵⁰

Treće poglavlje Pravilnika koje sadrži odredbe o odnosu između vlasnice bludilišta prema bludnicama opširnije je u odnosu na Pravilnik iz 1896., a vjerojatno pod utjecajem Konvencije o trgovini bijelim robljem iz 1910.⁵¹ Isto kao i prethodni pravilnik, sadrži odredbu o zabrani sprečavanja bludnicama napuštanje bludilišta, a sve ostalo je novo. Vlasnice bludilišta bile su dužne postupati s bludnicama najčovječnije, paziti ih i ne izrabljivati ih s obzirom na njihovu tjelesnu snagu i zdravlje. Također, bilo je zabranjeno vlasnici bludilišta prisiljavati bludnice na spolni odnos protivno njezinoj volji i zlostavljati ih. Vlasnice bludilišta morale su dopustiti bludnicama izlazak u šetnju najmanje dva puta u tjednu u trajanju od dva do tri sata. Osim toga, u vrijeme blagdana bludnice su imale pravo odlaziti u crkvu na bogoslužje u skladu s načelima vjere koju ispovijedaju. Međutim, unatoč određenim poboljšanjima njihova položaja, i dalje je bilo vidljivo da su bludnice diskriminirane u odnosu na ostale građane. Naime, i dalje im je bilo zabranjeno posjećivati kazališta, javne predstave, koncerte, plesove, restorane i slastičarnice.⁵²

⁴⁸ Par. 11. Pravilnika za bludilišta u slob. i kr. gradu Osijeku.

⁴⁹ *Loc. cit.*

⁵⁰ Pravilnik za bludilišta u slob. i kr. gradu Osijeku, str. 5.

⁵¹ Filipović, S., *op. cit.* u bilj. 27, str. 153.

⁵² Par. 12. Pravilnika za bludilišta u slob. i kr. gradu Osijeku.

Određena poboljšanja položaja bludnica vidljiva su i iz raspodjele prihoda između vlasnice bludilišta i bludnice. Podsjetimo, prema odredbi Pravilnika iz 1896. bilo je određeno kako vlasnica bludilišta na temelju dogovora s bludnicom određuje koliki iznos zarade treba pripasti bludnici, dok je prema odredbi Pravilnika iz 1911. propisano da taj iznos treba biti u visini od najmanje jedne četvrtine njezine dnevne zarade. Bludnica je imala pravo slobodno raspolagati navedenim iznosom, dok je preostali iznos bila dužna upotrijebiti vlasnica bludilišta za pokriće troškova kućanstva (čisto rublje, čista posteljina, pristojna odjeća i sl.) i hrane (najmanje četiti obroka kroz 24 sata), upisa bludnice, liječničkih pregleda te eventualno lijekova i liječenja. Ipak, vlasnici bludilišta bilo je zabranjeno kupovati bludnici odjeću, nakit ili slične stvari kao i na račun njezine zarade podjeljivati zajmove. Uz pristojbu, bludnica je imala pravo zadržati i poklonjene novce iznad iznosa plaćene pristojbe, o čemu nije morala polagati nikave račune vlasnici bludilišta. Vlasnice bludilišta morale su voditi posebnu evidenciju (očevidnik) o svim ostvarenim prihodima, a isto tako morale su popisati sve stvari (pokretnu imovinu i odjeću) bludnica prilikom njihova dolaska u bludilište. Sukladno tome, vlasnica bludilišta morala je vratiti sve stvari bludnici prilikom njezina napuštanja bludilišta.⁵³ Ako bi bludnica imala kakve tegobe ili pritužbe, mogla ih je osobno ili putem liječnika prijaviti redarstvu. Bludnica koja je htjela napustiti bludni život i bludilište morala je to prijaviti osobno ili prilikom redovnog liječničkog pregleda ili kod redarstva. U slučaju da bi vlasnica bludilišta željela spriječiti bludnicu u provođenju navedene radnje, tada su se primjenjivale odredbe kaznenog zakona o ograničenju osobne slobode.⁵⁴

Zdravstveni nadzor nad bludilištima, bludnicama i osobljem u bludilištu provodio se i dalje na temelju Naredbe od 5. kolovoza 1895. Osim toga, nadzorni liječnik bio je dužan najmanje jedanput svakog mjeseca pregledati bludilišta s obzirom na smještaj, opskrbu bludnica i higijenske uvjete bludilišta i odrediti, ako je to potrebno, odgovarajuće mjere.⁵⁵ Sve bludnice u bludilištu, kao i druge djelatnice bludilišta koje nisu navršile 40 godina života, morale su se podvrgnuti redovitom liječničkom pregledu dva puta tjedno, a pored toga i izvanrednom pregledu nadzornog liječnika. Vlasnice bludilišta bile su dužne platiti pristojbu u iznosu od najmanje dvije krune za svaku pregledanu osobu. Svakom liječničkom pregledu morala je prisustvovati vlasnica bludilišta ili njezina zamjenica i morale su se pridržavati svih naredbi nadležnog liječnika.⁵⁶ Redoviti liječnički pregledi obavljali su se u prostorijama bludilišta koje su bile predviđene samo za to. S obzirom na to, svaka vlasnica bludilišta morala je urediti posebnu prostoriju za pregled o svom trošku. Ako je liječnik prilikom pregleda ustanovio da je bludnica zaražena spolnom bolesti ili sumnjao u postojanje iste, morao je to zabilježiti u iskaznicu bludnice i uputiti je na bolničko liječenje. Potvrdu o primitku na bolničko liječenje, vlasnica bludilišta morala je predati redarstvenoj oblasti. I nadležni liječnik morao je predati iskaznicu bludnice redarstvenoj oblasti na čuvanje. Tek kada bi se bludnica vratila u bludilište

⁵³ Pravilnik za bludilišta u slob. i kr. gradu Osijeku, str. 6-7.

⁵⁴ Par. 14-15 Pravilnika za bludilišta u slob. i kr. gradu Osijeku.

⁵⁵ Pravilnik za bludilišta u slob. i kr. gradu Osijeku, str. 7.

⁵⁶ Par. 18-19 Pravilnika za bludilišta u slob. i kr. gradu Osijeku.

iz bolnice i donijela potvrdu (svjedodžbu) bolničkog liječenja da je izliječena, tada joj je redarstvena oblast bila dužna vratiti iskaznicu. Nasuprot tomu, ako bludnica odluči da se neće više vratiti u bludilište, morala je to prijaviti primarnom liječniku odjela koji je bio dužan to onda prijaviti ravnateljstvu bolnice, a ono redarstvenoj oblasti. U tom slučaju, redarstvena je oblast imala zadatak otpremiti bludnicu u njezin zavičaj, ali o trošku vlasnice bludilišta.⁵⁷

Unatoč ovim detaljnim odredbama, da su spolno prenosive bolesti i dalje bila velika prijetnja, svjedoči nam žalba Kraljevske ugarske 28. domobranske pješачke pukovnije kako se samo u Osijeku od listopada 1915. do siječnja 1916. više od 100 vojnika zarazilo spolnim bolestima.⁵⁸

U svakom bludilištu, vlasnica bludilišta bila je dužna izložiti izvadak iz Pravilnika za bludilišta u sobi predviđenoj za blud i to na lako vidljivom mjestu. Činovnik redarstva koji je vodio očevidnik bludnica, izdavao zdravstvene knjižice i ubirao prihode od liječničkog pregleda, imao je pravo na nagradu koju je dodjeljivalo gradsko poglavarstvo. Od novca koji je bio ubiran pri izdavanju iskaznica, morali su se podmiriti troškovi tiskanja tiskanica, zatim dati nagrada činovnicima za gore navedeni rad, dok je ostatak išao u gradsku komorsku blagajnu.⁵⁹

4. PRIMJERI „IZ PRAKSE“ IZ RAKURSA SOCIOLINGVISTIKE

U Državnom arhivu Osijek sačuvani su zapisi o prekršajima koje je sankcioniralo gradsko redarstvo grada Osijeka. Jedan se primjer odnosi na travanj 1893. godine kada je dvadesetdvođišnja Marija Pavošević pritvorena jer je „sablazan počinila time što je (...) na šetajuće pučanstvo po korzu u Županijskoj ulici bezobrazne riječi vikala i prolazeće sebi zvala“. Iste je godine u srpnju sluškinja Anna Tigler kažnjena zatvorom od jednog dana zato „što sa vojnicima tjera bludni život u vojarni“, a godinu dana kasnije bludnica Eva Šilac je „otpravljenaa“ u Đakovo jer nije obavljala propisane liječničke preglede.⁶⁰

Zanimljiv primjer koji zorno pokazuje kako se ovaj Pravilnik primjenjivao u praksi predstavljaju oglasi sačuvani do danas u časopisima na njemačkom jeziku *Die Drau* i *Slawonische Presse*⁶¹ koji su tiskani u Osijeku u 19. i početkom 20. stoljeća. Prije opisa konkretnog slučaja treba nešto reći o oglasima vezanima za žene koji su objavljeni u to vrijeme i koji posredno oslikavaju socijalni status žena iz nižih društvenih slojeva u Osijeku i Slavoniji. Reklame i oglasi uglavnom su bili namijenjeni muškarcima. Krajem 19. stoljeća javljaju se i prvi oglasi žena i za žene, jer u tom periodu žene iz srednjih i viših građanskih slojeva stječu određenu

⁵⁷ Pravilnik za bludilišta u slob. i kr. gradu Osijeku, str. 8-9.

⁵⁸ Filipović, S., *op. cit.* u bilj. 27, str. 155.

⁵⁹ Pravilnik za bludilišta u slob. i kr. gradu Osijeku, str. 9-10.

⁶⁰ HR-DAOS, Gradsko poglavarstvo Osijek, knjiga 1476, Prijave prekršaja, 1892.-1894.

⁶¹ Za potrebe ovoga rada istraživani su oglasi u časopisima *Die Drau*, izdanja 1870. – 1918. godine *Slawonische Presse*, izdanja 1870. – 1927. godine dostupni u Državnom arhivu Osijek.

autonomiju u javnom životu i u kući, što je rezultat obrazovanja, industrijske revolucije, intenzivnijeg zapošljavanja i financijske neovisnosti žena.⁶² Krajem 19. i početkom 20. st. u novinskim se oglasima traže prodavačice, trafikantice, uredske radnice, kućne pomoćnice itd.⁶³ Zbog multilingvalne i multikulturne sredine tadašnjega Osijeka, kao prednost pri zapošljavanju u većini se oglasa navodi znanje više jezika i najčešće se izrijekom navode pored hrvatskog jezika njemački i mađarski.⁶⁴ U smislu pravnog reguliranja prostitucije i društvenog statusa žena koje su se njome bavile osobito su zanimljivi oglasi objavljeni u ožujku 1898. koji ilustriraju, tj. žele aludirati na mogućnost nudenja usluga prostitucije putem novinskih oglasa. Ovdje nije riječ o prostituciji koja je nadzirana i regulirana od strane redarstvenih vlasti *Pravilnikom za nadziranje prostitucije u gradu Osijeku iz 1896.* te je očito riječ o tajnoj prostituciji koju su lokalne vlasti nastojale suzbiti kažnjavanjem i staviti pod nadzor. Riječ je o oglasima dviju dama koje navode svoja puna imena i adresu (Lange Gasse 61 – Duga ulica 61, danas Strossmayerova), reklamirajući se kao maserke i kvalificirane njegovateljice koje pružaju usluge masaže po kućama (slika 3).⁶⁵

Slika 3: Oglas o usluzi masaže po kućama iz ožujka 1898.,
objavljen u *Slawonische Presse*

erte. — Aus
3. d. Mts.
starkes Erd-
n, begleitet
Getöse, in
4. d. Mts.
te sich das
so das im
Besonders
nd starke

Masseurinnen
zugleich
Krankenwärterinnen,
welche jahrelang in öffentlichen Krankenhäusern thätig waren und sich mit vorzüglichen Zeugnissen ausweisen können, suchen in gleicher Eigenschaft Beschäftigung in Privathäusern.
Näheres bei:
Sofie Goldi und Marie Susak
Essegg-Oberstadt
Lange Gasse 61.

Nachmitt
Oberstäd
für die
best

⁶² Červenjak, J.; Živaković-Kerže, Z., *Modernizacijska kretanja i položaj žena u gradu Osijeku na prijelazu 19. u 20. stoljeće*, *Scrinia Slavonica*, 14 (1), 129-141, 2014., str. 134.

⁶³ Iako su u istraživanom periodu u Osijeku izlazili brojni listovi, od kojih većina na njemačkom jeziku, u ovom se radu analiziraju relevantni oglasi objavljeni u najpoznatijim osječkim novinama *Die Frau* i *Slawonische Presse*.

⁶⁴ Vidi: Kordić, Lj.; Lachner V., *Multilingualism and the Social Status of Women in the City of Osijek in the 19th and Early 20th Centuries*, *Journal of International Women's Studies*, Vol 24, Issue 3 (2021.).

⁶⁵ Kako je riječ o imenima navedenima u oglasima koji su bili objavljeni u glasilu dostupnom široj javnosti, ovim se ne narušava pravilo o zaštiti privatnosti spomenutih osoba.

Da je ovdje riječ o pokušaju prikrivanja stvarne govorne namjere autorica, svjedoči profinjeni stil i uporaba francuske riječi – „Masseurinnen“ – kao i biranih stručnih riječi koje bi ciljanu publiku trebale uvjeriti u istinitost informacija u oglasu i njihovu stručnost („Krankenwärterinnen mit vorzüglichen Zeugnissen“). Prikrivena informativnost ovoga oglasa u verbalnom smislu i njegova neverbalna obilježja govore o društvenoj neprihvatljivosti prostitucije, iako je bila zakonom dopuštena. Zanimljiva je i činjenica da se prvi put od izlaženja dvaju časopisa navodi puno ime, prezime i adresa davateljica oglasa. Sa sociolingvističkoga stajališta – pa i stajališta pragmalingvistike – osobito je zanimljiv drugi oglas s istom informacijom objavljen dva dana kasnije u časopisu *Die Drau* (slika 4). Ovdje je, u skladu s čitateljskom publikom časopisa koja je pripadala višim društvenim krugovima, oglas pisan goticom, profinjenim stilom (punim honorizama i uljudnih fraza bliskih komunikaciji viših slojeva građanstva („Der gefälligen Beachtung empfohlen...“)). Stil i jezik oglasa kao govornog čina ovdje jasno odražavaju govornu namjeru autorica koje su se željele prikazati u skladu s vladajućim društvenim normama.

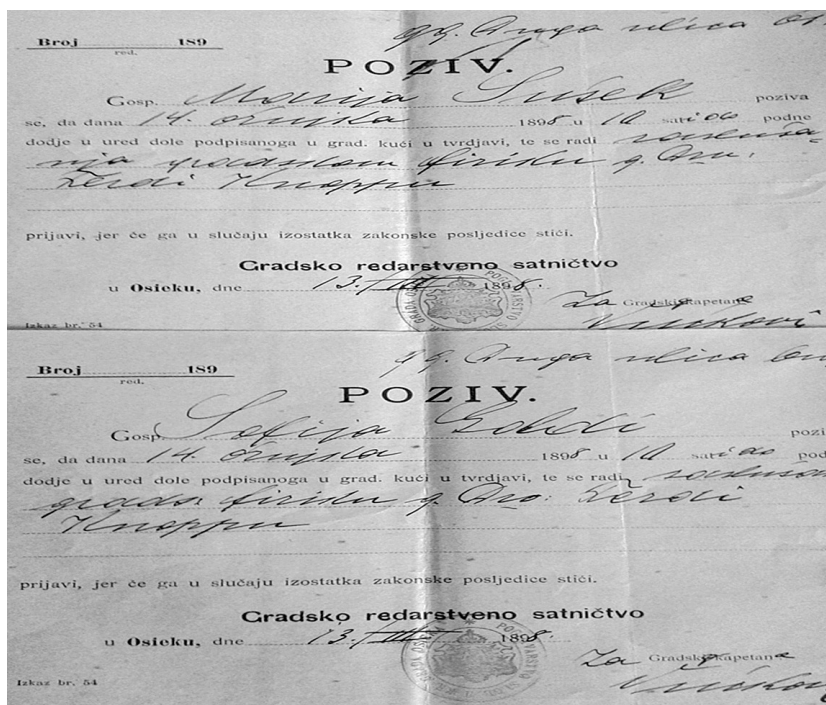
Slika 4. Reklama za uslugu masaže po kućama objavljena na gotici u *Die Drau*, ožujak 1898.

Da doista nije riječ o osobama koje su školovane njegovateljice, svjedoči, sukladno propisima *Pravilnika za nadziranje prostitucije u gradu Osijeku iz 1896.*, poziv gradskoga redarstva dvjema damama da 14. ožujka 1898. u 10 sati dođu u ured Gradskoga redarstva te se prijave radi saslušanja gradskom fiziku (liječniku) gosp. doktoru Ferdi Knappu. Na poleđini dokumenta, koji je sačuvan u dokumentaciji gradskoga redarstva grada Osijeka u Državnom arhivu Osijek, stoji primjedba kako su dotične „prema iskazu susjeda morale hitno otputovati u Beč“.⁶⁶

⁶⁶ HR-DAOS, Gradsko poglavarstvo Osijek, knjiga 1377, Osobni opisi okrivljenika, 1898.

Slika 5. Poziv od 13. 3. 1898. davateljicama oglasa da se prijave gradskom liječniku

5. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Kao što smo vidjeli, prema povijesnim je izvorima u gradu Osijeku u 19. stoljeću djelovalo 120 registriranih prostitutki u devet javnih kuća. Taj se broj s vremenom smanjuje, pa podaci u arhivskoj građi Grada Osijeka i zapisnici Gradskoga poglavarstva kazuju da su tijekom Prvoga svjetskog rata u Osijeku postojala četiri bludilišta, i to dva u Donjem gradu i dva u Gornjem gradu. Iz prikazane analize pravnih propisa vezanih za prostituciju vidljivo je da je grad Osijek na razmeđu 19. i 20. stoljeća izabrao put regulacije prostitucije umjesto ukidanja, te ju je, u skladu sa sličnim propisima u drugim austrougarskim gradovima, stavio pod nadležnost gradskog redarstva. Problem prostitucije u Osijeku, Hrvatskoj i diljem tadašnje Europe svodio se na pitanja zdravlja i morala, što jasno proizlazi i iz odredbi osječkih Pravilnika. Čini se da se u pravnoj regulaciji prije svega polazilo od zaštite zdravlja. Moralni je aspekt bio u drugom planu, jer se postojeće stanje više-manje prešutno prihvaćalo u tadašnjem društvu, a prostitucija se i dalje smatrala društveno neprihvatljivom. To stajalište potvrđuje i ovdje provedena sociolingvistička analiza oglasa objavljenih u *Die Drau* i *Slawonische Presse*, u kojima se jezičnim sredstvima prikrivala stvarna djelatnost koja je oglasima reklamirana. Na temelju razmatranja povijesne pravne regulative i sociolingvističke analize relevantnih

oglasa objavljenih u dvama osječkim glasilima, možemo zaključiti da je Osijek bio dio dominantnih europskih strujanja u pogledu regulacije prostitucije na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, iako je ta djelatnost u konzervativnim gradskim krugovima smatrana društveno neprihvatljivom, kao i u drugim europskim urbanim sredinama toga vremena.

LITERATURA

Knjige i članci

1. Artuković, M., *Posavska Hrvatska o Brodu krajem 19. stoljeća*, Scrinia Slavonica, Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest 1, br. 2 (2002.), str. 46-74.
2. Červenjak, J.; Živaković-Kerže, Z., *Modernizacijska kretanja i položaj žena u gradu Osijeku na prijelazu 19. u 20. stoljeće*, Scrinia Slavonica, 14 (1), (2014.), str. 129-141.
3. Filipović, S., *Reguliranje prostitucije u Osijeku na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće: Pravilnik o uređenju i nadziranju prostitucije iz 1896. i Pravilnik za bludilišta iz 1911.*, Scrinia Slavonica 14 (2014.), str. 141-158.
4. Horvat, I., *Noćni život i zabava u Osijeku na prijelazu 20. stoljeća*, *Essehist: časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti* 2, br. 2 (2010.), str. 26-31.
5. Kordić, Ljubica: *Njemački jezik u školstvu i javnom životu grada Osijeka kroz povijest*, Pravni fakultet Osijek, Osijek 2021.
6. Kordić, Lj.; Lachner, V., *Multilingualism and the Social Status of Women in the City of Osijek in the 19th and Early 20th Centuries*, *Journal of International Women's Studies*, Vol 24, issue 3 (2021.), *Art. 3Special Issue: Revisiting Women's and Gender Studies across Interdisciplinary Research*, str. 1-14.
7. Mažuran, Ive et al., *Od turskog do suvremenog Osijeka*, Osijek 1996.
8. Pastović, D.; Željko, D., *Zakonodavni okvir uređenja prostitucije na hrvatsko-slavonskom području 1852. – 1929.*, *Pravni vjesnik*, 32 (2016.), 1, str. 29-53.
9. Pejić, L., *Kriminal i represivni sustav u Osijeku na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće promatran kroz elemente biopolitike i socijalne povijesti*, *Scrinia Slavonica*, 15 (2015.), str. 133-174.
10. Smrekar, M., *Priručnik za političku upravnu službu u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji – Knjiga Treća*, Tiskom i nakladom Ignjata Granitza, Zagreb 1902.
11. Sršan, S., *Zapisnici grada Osijeka 1887. – 1895.*, Državni arhiv, Osijek 2007.
12. Šilović, Josip, ur., *Kazneni zakon o zločinstvima, prestupcima i prekršajima od 27. svibnja 1852. sa zakoni i naredbama koji se na nj odnose i sa rješenjima Kr. Stola Sedmorice i Vrhobnog suda u Beču*, 2. izd., Tiskara i naklada knjižare L. Hartmana, Zagreb 1901.

Povijesni izvori i arhivska građa

1. HR-DAOS, Gradsko poglavarstvo Osijek, knjiga 1476, Prijave prekršaja, 1892.-1894.

2. HR-DAOS, Gradsko poglavarstvo Osijek, knjiga 1377, Osobni opisi okrivljenika, 1898.
3. HR-DAOS-6, Gradsko poglavarstvo Osijek, Statuti gradski, br. 12.496-1917., kut. br. 5904.
4. Zakon od 21. lipnja 1895. „ob ustroju gradskih obćinah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji“. Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju, godina 1895., komad IX, br. 34.
5. „Molba za izdanje gr. kazališta za sezonu 1904./05.“, u: HR-DAOS-6, GPO, Zapisnici gradskog zastupstva, knjiga br. 1054.
6. Osnova pravilnika za nadziranje prostitucije u gradu Osijeku, Osijek 1881.
7. Pravilnik za bludilišta u slob. i kr. gradu Osijeku, koji je odobren na temelju Naredbe Kr. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 19. svibnja 1911.
8. *Die Drau*, izdanja 1870. – 1918. godine.
9. *Slawonische Presse*, izdanja 1870. – 1927. godine dostupni u Državnom arhivu Osijek.

LEGAL AND SOCIOLINGUISTIC ASPECTS OF PROSTITUTION USING THE EXAMPLE OF THE CITY OF OSIEK AT THE END OF THE 19TH AND BEGINNING OF THE 20TH CENTURIES

In this paper, the authors investigate the legal regulation of prostitution in the city of Osijek at the end of the 19th and the beginning of the 20th century. The introductory section offers a brief description of the multicultural urban environment of the city of Osijek and various aspects of public life in the city in the historical period of research. Throughout the Austro-Hungarian Monarchy, prostitution was legal, but due to moral and, above all, health reasons, it was limited by the provisions of the Penal Code from 1852. These provisions were of a general nature, and the specific regulation related to the operation of brothels was left to local (police) authorities. Therefore, in the main part of the paper, based on the original archival materials available in the State Archives of Osijek, the authors analyze in detail the provisions of the Basic Ordinance for the Supervision of Prostitution in the City of Osijek of 1881 and amendments to these provisions introduced by the Ordinance of 1896 and by the Ordinance for Brothels in the Free Royal City of Osijek of 1911. In addition to the legal analysis of the aforementioned regulations, prostitution in the city is analyzed from a sociolinguistic point of view based on advertisements published by women in the local magazines entitled *Slawonische Presse* and *Die Drau*. As a result of the study of the original archival materials, it is concluded that Osijek shared the European attitudes of that time regarding the legal regulation of prostitution. Nevertheless, that profession was still considered socially unacceptable, as confirmed by the sociolinguistic analysis of advertisements published by the end of the 19th century in *Slawonische Presse* and *Die Drau* magazines.

Key words: *prostitution, legal regulation, historical sources, sociolinguistic analysis*